

<http://dx.doi.org/10.15762/ZH.2018.38>

Latgales lingvoteritoriālā vārdnīca. 2 sējumos. Лингвотерриториальный словарь Латгалии. В 2 томах, red. Ilga Šuplinska, Rēzeknes Augstskola, Rēzekne 2012, ss. 875 + 1 nlb., il., ISBN 978-9984-44-109-2.

Latgolys lingvoteritorialuo vuordineica. 2 siejumūs. Lingvoterritorial dictionary of Latgale. 2 volumes, red. Ilga Šuplinska, Rēzeknes Augstskola, Rēzekne 2012, ss. 875 + 1 nlb., il., ISBN 978-9984-44-110-8.

Czterojęzyczny słownik wydany w 2012 r. w dwóch tomach (łotewsko-rosyjskim i łatgalsko-angielskim) przez Szkołę Wyższą w Rzeżycy (Rēzeknes Augstskola) ma charakter obszernego kompendium traktującego o bogactwie i różnorodności kulturowej Łatgalii, jednego z historycznych regionów dzisiejszej Łotwy, w Polsce lepiej kojarzonego jako tzw. Inflanty Polskie. Publikacja, na którą składa się ponad 300 haseł, opatrzonych przypisami bibliograficznymi, a także licznymi barwnymi ilustracjami (m.in. reprodukcjami map, rękopisów, starych i nowych druków, wydawnictw poligraficznych, dawnych i współczesnych fotografii), stanowi zwieńczenie kilkuletniego projektu (2009–2012) pt. „Językowo-kulturowe i społeczno-ekonomiczne aspekty tożsamości terytorialnej w rozwoju regionu łatgalskiego” (*Territoriālās identitātes lingvokulturoloģiskie un sociāleconomiskie aspekti Latgales reģiona attīstībā. Lingvo-culturological and Socio-economic Aspects of Territorial Identity in the Development of the Region of Latgale*; TILRA), realizowanego na Łotwie ze środków europejskich¹. W jej przygotowaniu wzięła udział kilkudziesięcioosobowa grupa łotewskich badaczy, reprezentujących różne dyscypliny humanistyczne (m.in. językoznawstwo, kulturoznawstwo, literaturoznawstwo, a także etnologię, historię oraz socjologię), związanych naukowo z dwoma największymi łatgalskimi ośrodkami akademickimi: w Dyneburgu (Daugavpils Universitate) i Rzeżycy (Rēzeknes Augstškola), którymi kierowała historyk literatury łotewskiej Ilga Šuplinska. W gromadzeniu materiałów, oprócz tradycyjnej kwerendy archiwalno-bibliotecznej, szczególną rolę odegrały badania ankietowe, przeprowadzone w grupie ponad 2000 osób posługujących się językiem łatgalskim, co można traktować jako swoiste nawiązanie do badań terenowych, które zainaugurowały na tym obszarze w XIX w., pochodząca z okolic Krasławia, zbieraczka łatgalskiego folkloru oraz szarytka z Chełmna, Celina Plater (1839–1864)², a także Stefania Ulanowska (1839 – po 1912)³, polska publicystka i etnografka, autorka trzytomo-

¹ Oprócz informacji we wstępie do wydawnictwa zob. też: http://esfinanses.lv/projekti/58862_teritorialas-identitates-lingvokulturologiskie-un-socialeconomiskie-aspekti-latgales-regiona-attistiba (dostęp z 1 III 2018 r.).

² Por. Krzysztof ZAJAS, *Nieobecna kultura. Przypadek Inflant Polskich*, Kraków 2008, s. 325; Skaidrīte KALVĀNE, *Par Celīnu Plateri un viņas „Piosni ludowe łotewskie” (1860) kā pirmo latgalešu folkloras dokumentējumu*, [in:] *Latgalistikys kongresu materiali IV*, red. Aleksejs ANDRONOVs, Lideja LEIKUMA, Nikole NAUA, Ilga ŠUPLINSKA (Via Latgalica), [Rēzekne] 2012, s. 31–45; Teresa RĄCZKA-JEZIORSKA, *Romantyzm polsko-inflancki. Sylwetki, teksty, archiwa*, Warszawa 2016, s. 389–435 (rozdz. *Celina Plater (1839–1864). Zbieraczka z okolic Krasławia i szarytka z Chełmna*).

³ Por. Teresa RĄCZKA, “From the Polish-Livonian Treasure Chest of a Romantic Collector” –

wego dzieła o *Łotyszach Inflant Polskich a w szczególności z gminy wielońskiej powiatu rzeżyckiego* (t. 1–3, Kraków 1891–1895). Hrabianka Celina Plater przyczyniła się do wydania pierwszego zbioru łatgalskich pieśni ludowych, opublikowanego w Mitawie w 1869 r.⁴ Misją zaś Ulanowskiej, która przybyła nad Dźwinę z odległej Galicji, było eksponowanie potencjału kulturowego Łatgalii przez szczegółową charakterystykę jej autochtonicznych mieszkańców (pod względem wyglądu, obyczajowości, praktyk religijnych itd.) oraz zapis różnorodnych form twórczości ludowej zarówno w języku oryginalnym, jak i w przekładzie na język polski.

Wydawnictwo nie dotyka wyłącznie tematyki łatgalskiego folkloru. Dowiadujemy się o tym już we wprowadzeniu do publikacji autorstwa jego redaktorki, Ilgi Šuplinskiej. Zwrócono w nim uwagę na to, że funkcją słownika jest nie tylko prezentacja kulturowej odrębności tego regionu i zamieszkujących go Łotyszy (za sprawą konceptów, znaków i symboli, także tych zapomnianych albo mniej znanych)⁵, lecz także sprzyjanie procesowi akulturacji przedstawicieli innych narodowości obecnych w Łatgalii. Nic więc dziwnego, że na kartach dzieła znajdziemy zarówno pojęcia czy zjawiska odnoszące się *stricte* do kultury łatgalskiej, jak i do kultury europejskiej.

Każdy z tomów otwiera zestawienie opracowanych haseł (prezentowane wyłącznie w parach łatgalsko-rosyjskiej i łatgalsko-angielskiej, co znacznie utrudnia korzystanie z niego osobom nieznającym łatgalskiego), a także wstęp autorstwa Ilgi Šuplinskiej, zredagowany w sumie w czterech wersjach językowych i zawierający podstawowe informacje na temat struktury wydawnictwa, jego genezy, zakresu badań i stosowanych metod badawczych, zakończony zestawieniem skrótów zastosowanych w tekście. Dalej prezentowane są poszczególne hasła ułożone w układzie alfabetycznym, a zamknięcie publikacji stanowi zestawienie nazwisk osób wzmiankowanych w wydawnictwie (niepełniące jednak funkcji tradycyjnego indeksu osobowego z numerami stron, co uznać należy za błąd) oraz tabelaryczne zestawienia danych dotyczących m.in. liczby mieszkańców Łatgalii (głównie w odniesieniu do drugiej połowy XIX–XX w.)⁶, struk-

the idea of 19th century collecting in the works of Stefania Ulanowska, [in:] *Latgalistikų kongresu materiāli IV*, s. 151–161; eadem, *Kilka słów o Stefanii Ulanowskiej i jej spuściznie. Na marginesie reprintu „Łotyszy Inflant Polskich”*, *Zapiski Historyczne*, t. 78: 2013, z. 4, s. 145–158; Andrzej RATAJ, *Stefania Ulanowska. Tajemniczy życiorys, niepublikowane fragmenty twórczości*, Białystok 2016.

⁴ Gustav MANTEUFFEL, *Lettische Volkslieder*, Magazin, herausgegeben von der Lettisch-Litterarischen Gesellschaft, Bd. 14, St. 2, Mitau 1869, s. 162–206.

⁵ Autorka wprowadzenia metodologicznie odwołuje się głównie do osiągnięć współczesnej etnolingwistyki oraz lingwistyki kognitywnej, a także czerpie szeroko z pojęć „konceptu” i „mentefaktu”. Warto podkreślić, że często powołuje się na prace polskiej uczzonej, twórczyni szkoły semantyki międzykulturowej (*Natural Semantic Metalanguage*) Anny Wierzbickiej, por. Jerzy BARTMIŃSKI, *Droga naukowa Anny Wierzbickiej. Od składni polskiej prozy renesansowej do semantyki międzykulturowej*, *Teksty Drugie*, 2011, nr 1–2, s. 218–238.

⁶ Autorzy, podając wielkość zaludnienia Łatgalii na przestrzeni wieków, ograniczyli się wyłącznie do lat 1800–2000. Na marginesie dodajmy, że i dla wcześniejszych stuleci posiadamy pewne dane, o zróżnicowanej zresztą wartości badawczej, umożliwiające oszacowanie przybliżonej liczby mieszkańców tego regionu, por. Heinrichs STRODS, *Skład etniczny ludności Łatgalii (b. Inflant Polskich w latach 1772–1959)*, *Przegląd Zachodniopomorski*, t. 4 (33): 1989, z. 3–4, s. 161–209. Autorzy omawianego słownika z nieznanych powodów nie podali liczby ludno-

tury etnicznej regionu czy np. miejscowego szkolnictwa (liczba szkół i ich rozmieszczenie, liczba uczniów w wybranych latach itd.). Szkoda, że nie zawsze jest pełna jasność co do podstawy źródłowej przywoływanych liczb.

Dla historyka zajmującego się przeszłością Łatgalii słownik może okazać się przydatną pomocą, jakkolwiek zakres prezentacji informacji sprzed XIX w. jest bardzo ograniczony. Z jednej strony jest to efekt założeń programowych wydawców, z drugiej – opieranie się przede wszystkim na opracowaniach łotewskich⁷, znacznie rzadziej skupiających uwagę na okresie, w którym Łatgalia (w latach 1677–1772 jako województwo/księstwo inflanckie) należała do państwa polsko-litewskiego. Z opracowań polskich badaczy zespół kierowany przez Ilgę Śuplińską korzystał sporadycznie, sięgając przede wszystkim do dorobku językoznawców. Pominięto w zasadzie prace polskich historyków i literaturoznawców, mimo że szczególnie w ostatnim ćwierćwieczu opublikowali oni wiele cennych opracowań traktujących o przeszłości Łatgalii, opartych częstokroć na źródłach nieznanym łotewskim badaczom bądź pomijanych przez nich z racji bariery językowej lub utrudnionego dostępu⁸.

Mimo powyższych zastrzeżeń warto mieć na uwadze szczególnie hasła dotyczące poszczególnych miejscowości, względnie jednostek podziału administracyjnego⁹ i najbardziej charakterystycznych dla regionu obiektów (np. rosyjska twierdza w Daugavpils, pol. Dyneburg; kościół katolicki w Posiniu; linia kolejowa łącząca w czasach carskich Sankt Petersburg z Warszawą), łatgalskich rzek¹⁰, jezior¹¹, grup etnicznych bądź religijnych związanych z Łatgalią (m.in. Białorusini, Cyganie, Estończycy, katolicy, Litwini, Łatgalczycy/Łatgalowie¹², Polacy, Rosjanie czy starowiercy), wreszcie poświęcone łatgalskim czasopismom (np. „Katōļu Dzeive” czy „Tāvu zemes kalendars”, gdzie ukazują się liczne ciekawe przyczynki do historii Łatgalii), szkołom – w tym wyższym, obiektom muzealnym, instytucjom badawczym i kulturalnym (np. łatgalskiej telewizji i radiu, teatrom, grupom artystycznym) czy rodzinom (Platerowie) i osobom szczególnie istotnym dla łatgalskiej kultury XIX–XX w. Dobór postaci uwzględnionych w ramach tej ostatniej kategorii wywołuje jednak pewien niedosyt, szczególnie u polskiego czytelnika. Uwzględniony został Kazimierz Bujnicki (1788–1878) czy Gu-

ści Łatgalii dla roku 1959; według H. Strodsa wynosiła ona wówczas 451 957 osób (zob. *ibid.*, s. 208, tab. 14).

⁷ Także hasłach z łotewskiej *Wikipedii* (sic!), co uznać należy za zabieg co najmniej ryzykowny.

⁸ Do dorobku polskich historyków sięgnięto na zasadzie wyjątku jedynie w czasie opracowywania hasła poświęconego rodzinie Platerów, ale i tu w bardzo ograniczonym zakresie.

⁹ Adamova, Aglona, Andrupene, Asūne (Osyune), Audriņi, Auleja, Baltinava (Baltinova), Bērzgale (Bierżgale, Bērżgals), Balvi, Ezernieki, Cibla (Eversmuiža), Dagda, Daugavpils, Dricāni, Ilūkste, Izvalta (Izvolts), Jersika, Kaunata, Kalupe, Krāslava. Krustpils, Kārsava (Korsova), Liksna, Ludza, Lūznava (Dłużneva, Głużneva), Makašēni, Malnava, Malta, Mežvidi (Mežvydi), Nagļi, Preiļi, Pujāti (Pujoti), Rēzekne, Rikava (Rikova), Rogovka, Šķaune (Škauna), Varakļāni, Vārkava, Viļeks (Viļaka), Viļāni, Vyški, Zilupe.

¹⁰ Aiviekste, Daugava (Daugova, pol. Dźwina), Dubna.

¹¹ Cirma (Cyrma), Dridzis, Eža (Jeża), Lubāns, Rēzna (Razno).

¹² Por. Robert ZAWISZA, *O specyficie języka i kultury Łotyszy Łatgalii*, *Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury*, t. 26: 2014, s. 201.

staw Manteuffel (1832–1916), chociaż w tworzeniu tych haseł zupełnie pominięto prace polskich badaczy. Rzuca się w oczy brak Stefanii Ulanowskiej, postaci niezwykle istotnej w kontekście etnografii dawnej Łatgalii¹³. Rezygnację wydawców z poświęcenia jej odrębnego hasła i to mimo tego, że praca *Łotysze Inflant Polskich* przywoływana jest regularnie na kartach całego opracowania, uznać należy za istotny błąd. Bez wątpienia z pożytkiem dla słownika byłoby również uwzględnienie w osobnym hasle przywoływanej już postaci Celiny Plater¹⁴, jakkolwiek w jej przypadku wydawców może w pewnym stopniu tłumaczyć fakt dość niedawnego „odkrycia” Platerówny przez współczesnych badaczy łatgalskiej kultury¹⁵.

Zastanawia także, dlaczego wydawcy zdecydowali się na uwzględnienie w słowniku hasła poświęconego Platerom, ale nie wspomnieli chociażby o Borchach, jakkolwiek przywołują przedstawicieli tego rodu przy różnych okazjach (np. w hasle poświęconym łatgalskim Polakom czy miasteczku Warklany, łot. Varakļāni).

Podsumowując powyższe uwagi, należy stwierdzić, że omawiane wydawnictwo jest bez wątpienia zajmującym i wartościowym kompendium wiedzy o łatgalskiej kulturze i tożsamości mieszkańców tej interesującej krainy w kontekście XIX – początków XXI w. Historyk zajmujący się przeszłością Łatgalii, sięgając do recenzowanego opracowania, powinien być jednak świadomy tego, na jakim materiale źródłowym bazowali jego twórcy i jaki jest cel oraz charakter tej publikacji. Pozwoli to uniknąć rozczarowania w niejednej sytuacji.

Dr Teresa Rączka-Jeziorska
Instytut Badań Literackich
Polska Akademia Nauk
e-mail: teresa.raczka-jeziorska@ibl.waw.pl
ORCID ID: 0000-0003-4857-9480

¹³ Por. przyp. 3.

¹⁴ W słowniku wspomina się krótko jej osobę w hasle poświęconym Platerom.

¹⁵ Por. przyp. 2.